

DIYARBAKIR SUR İÇİNDE YENİ KONUT TASARIMI YAKLAŞIMLARI NEW HOUSING DESIGN APPROACHES IN DIYARBAKIR SURICI

Emine DAĞTEKİN^{1*}
Dilan KAKDAŞ ATEŞ^{**}
Duygu OĞUR^{***}

Öz

Geleneksel evler buldukları coğrafyanın topoğrafyası, iklimi ve kültürel yapısının etkili olduğu bir yapılaşmadan oluşur. Diyarbakır tarihi kent merkezi olan Sur İçi'nde yaşanan göç, değişen yaşam tarzı, aile büyüklüğü, kullanıcı gereksinimi ve toplumsal değişimin iyi yönetilememesi sonucu geleneksel doku ve onu oluşturan evler kimlik kaybına maruz kalmaktadır. Sur İçi Bölgesi 1980 yılında Kentsel Sit Alanı olarak ilan edilmiş, 1990 yılında ise Koruma Amaçlı İmar Planı yapılmıştır. Plan kentte çok sayıda tescile değer yapının tescillenmesi ve tarihi çevrenin korunmasına katkı sunacak yeni yapılaşma kararlarını kapsayacak şekilde 2012 yılında revize edilerek onaylanmıştır. Revize plan aynı zamanda 2015 yılında kent surları ve tarihi kentin güneyinde yer alan Hevsel Bahçeleri' nin Dünya Miras Listesine dahil edilmesinde etkili olan verilerin alt yapısında olmuştur. Ancak kentte 2015 yılında yaşanan çatışmalar ve göç çok sayıda geleneksel evin ve sokak dokusunun kaybolmasına neden olmuştur. Bu çalışma niteliksiz yapılaşmaya rağmen sokak dokusu korunan kentin batı bölümünde yok olan veya özgün niteliklerini kaybetmiş konutların yerine yapılacak yeni konut tasarımları için bir öneri niteliğindedir. Çalışma kapsamında yapılan öneriler, yeni konutların tasarımlarında etkili olan doğal ve kültürel veriler, koruma amaçlı imar planı ile getirilen yasal kriterler ve "dokusal bütünlük, dokusal zıtlık, dokusal süreklilik" kavramlarını içeren tarihi çevre içinde yeni yapı tasarım yaklaşımları ile geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Diyarbakır, Suriçi, Yeniden Tasarım, Geleneksel Konut, Koruma.

Abstract

Traditional houses consist of a structure where the topography, climate and cultural structure of the geography they are in is influential. In Diyarbakır urban area, the survival of migrants, changing lifestyles, family size, user needs and social change are not managed well and the traditional texture and the houses that make it are exposed to identity loss. The Diyarbakır Sur District was declared as a Urban Site in 1980. In 1990, the Surfacing Plan for Protection of the Wetlands was made. This plan was revised and approved in 2012. With this plan, many buildings that have to be protected in the city have been registered. This plan also created a sub-base of effective data in 2015 when the city walls and the Hevsel Gardens located in the south of the old city were included in the World Heritage List. However, conflicts and migration in the city in 2015 caused the disappearance of many traditional houses and streets. This study is a proposal for new housing designs to be built in place of houses that have been destroyed in the western part of the protected city or have lost their original qualities, despite the unqualified construction.

Anahtar Kelimeler: Diyarbakır, Suriçi, Redesign, Traditional House, Conservation.

1. GİRİŞ

Modernleşme sürecine bağlı olarak en fazla değişime maruz kalan alanlar geleneksel dokuya sahip kentlerde ve bu alanlardaki konut alanlarında olmuştur. Değişen yaşam koşulları ve teknoloji tarihi yapıların bir yandan işlevsel değişimine neden olurken diğer taraftan bu yapıların hızlı kentleşme ile beraber tamamen yok olmasını ve yeniden yapımını beraberinde getirmiştir. Zeren'e göre "Tarihi çevre bir bütündür ve o bütünün parçaları, o dokuyu oluşturan binalar, çeşitli üslup ve biçimleri barındıran zengin düzenlemeler ile kıvrımlı sokaklardır. Fiziki yapılanma ve bu yapılanmayı örgütlemiş olan sosyo-kültürel girdiler bir bütün olarak tarihi çevrenin kimliğini oluşturmaktadır" (Zeren, 2010: 18). Günümüzde tarihi çevrede yeni tasarım çağdaş koruma kavramının bir boyutu olarak kabul edilmektedir. Kent bütününde ve tarihi çevrede, tarihi ve kültürel süreklilikten söz edebilmek için, çağının teknolojik olanaklarını yansıtan, çevresine ve geçmişine saygılı tasarımlara gereksinim vardır (Baytın, 1994). Tarihi çevrede yapılan yeni yapı biçimsel, duyarlı, karşılıklı benimseyen bir uyum şeklinde olabileceği gibi uyumu reddeden bir tutum da sergileyebilir (Köşklük, 2012). Sürdürülebilir korumanın ilkelerine göre geleneksel konut ve dokusunun özgün işlevini yaşatması, onun çağdaş kullanım kriterlerine uygunluğuna bağlıdır (Gültekin, 2007: 261).

Diyarbakır Sur İçi Bölgesi 29.09.1988 tarih ve 38 sayılı karar ile Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu tarafından 1. Derece Kentsel Sit Alanı ilan edilmiştir. 1990 yılında Sur İçi Koruma

* Yrd.Doç.Dr.,Dicle Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Restorasyon ABD, eminedagtekin@hotmail.com

** Arş.Gör.,Dicle Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Restorasyon ABD, dilankakdas@hotmail.com

*** Yüksek Lisans Öğrencisi., Dicle Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Restorasyon ABD, duyguogur@hotmail.com

Amaçlı İmar Planı yapılmıştır. Bu plan 2008 yılında revize edilmek amacıyla askıya alınmış ve yeni Koruma Amaçlı İmar Planı (KAİP) 2012 yılında onaylanmıştır. Kentte 2012-2015 yılları arasında merkezi, yerel idare ve halk tarafından tarihi dokunun korunması bilinci gelişmiş, restorasyon çalışmaları ivme kazanmıştır. 2015 yılında kent surları ve tarihi kentin güneyinde yer alan Hevsel Bahçeleri Dünya Miras Listesine dahil edilmiştir. Ancak kentte 2015 yılında yaşanan çatışmalar ve göç, kentin doğu bölümünde çok sayıda geleneksel evin ve sokak dokusunun kaybolmasına neden olmuştur.

Diyarbakır Sur İçinde gecekonduların tasfiyesi amacıyla, TOKİ ile Diyarbakır Valiliği arasında 31 Mart 2008 tarihinde Sur İçi güney batı bölgesinde bulunan Ali Paşa ve Lalebey Mahalle'lerinde " Kentsel Yenileme (Gecekonduların Dönüşümü) Projesi" imzalanmıştır². Aynı dönemde tüm Sur İçi alanında Koruma Amaçlı İmar Planı revizyon çalışması devam ettiğinden söz konusu mahallerde kentsel dönüşüm çalışmaları KAİP onayı sonrasında ertelenmiştir. 2015 yılında yaşanan süreç ile 2016 yılında KAİP planı revize edilmiştir. Plan revizyonunda yeni açılan yollar ve güvenlik güçleri için yeni yapıların yapılacağı yerler plana işlenmiş, yeni yapılacak konutlar için ise 2012 yılı plan kararlarının bağlayıcı olduğu belirtilmiştir. Ancak kentsel dönüşüm ile yapılan örnek konutların KAİP ile uyumlu olmadığı tespit edilmiştir.

Bu makalede amaç Diyarbakır Sur İçinde yapılan ve yapılacak olan çalışmalar için ilgili kişi ve kurumlarca tartışma ortamı oluşturmaktır. Çalışmada Sur İçi bölgesinin doğu bölümünde tarihi dokusu büyük oranda yok olan alanda yapılacak müdahale ve yaklaşımlar için herhangi bir öneri sunulmayacaktır. Bu bölüm için öneriler sosyal, kültürel ve mimari çalışmaların farklı disiplinlerce geniş bir yelpazede tartışılması ile oluşmalıdır. Bu çalışma kapsamında kentin kuzey ve güneybatısında sokak dokusu korunan ancak niteliksiz veya boş olan konut parselleri için öneriler sunulacaktır. Bu bağlamda yapılacak tasarım önerileri, 2012 yılında onaylanan Diyarbakır Koruma Amaçlı İmar Planı (KAİP) kararları, geleneksel konut dokusunu oluşturan topoğrafik, iklimsel, kültürel veriler, tarihi çevrede yeni yapılaşma yaklaşımları ve günümüz kullanıcı talepleri dikkate alınmıştır. Kentin günümüze değin ulaşan tüm planlamalarından daha korumacı bir özellik taşıdığından 2012 yılında onaylanan KAİP bu çalışma için kriter olarak alınmıştır.

2. DİYARBAKIR SUR İÇİ YENİ KONUT TASARIM KRİTERLERİ

Diyarbakır Sur İçinde sokak dokusu korunan kentin batı bölümünde yok olan veya özgün niteliklerini kaybetmiş konutların yerine yapılacak yeni konut tasarımları için tarihi kentte geleneksel evleri oluşturan etmenler, koruma amaçlı imar planı ve tarihi çevre içinde yeni yapı tasarım yaklaşımları incelenmiştir.

2.1.GELENEKSEL DİYARBAKIR EVLERİNİ OLUŞTURAN ETMENLER

Geleneksel evlerin oluşumunda toplumsal yapı ve yaşam biçiminin oluşturduğu kültür, iklim, topoğrafya ve malzemenin oluşturduğu coğrafik özellikler etkili olan etmenlerdir (Karagülle, 2010: 83-94). Diyarbakır Sur İçi bölgesinde bulunan geleneksel evler de topoğrafik, iklimsel, kültürel ve yöresel malzeme verileri ile şekillenmiştir.

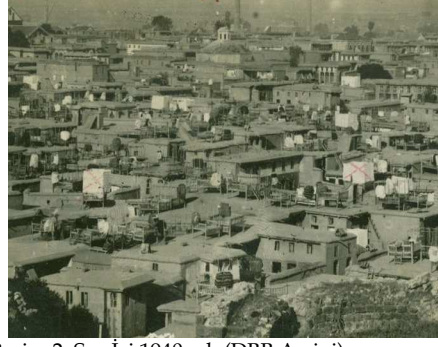
Topoğrafik veriler; Diyarbakır, Karacadağ ile Dicle nehri arasındaki geniş bazalt platosunun doğusunda kurulmuştur. Kentin ilk kurulduğu yer olan Fis Kaya, Dicle Nehri kıyısında sarp kayalık bir alandır (Tekin, 1997: 33). Diyarbakır'ı en iyi tanımlayan unsur, topoğrafyaya göre sınırlandırılan kent surları olmuştur (Gabriel, 1940). Surların sınırlayıcı çerçevesi evlerin birbirine yakın hatta bitişik yapılmasını gerektirmiştir (Resim 1).

Sur İçi'nin merkezde kesişen kuzey-güney ve doğu-batı doğrultulu iki ana yolu, bu yollarla bağlantılı dört ana kapısı bulunmaktadır (Parla, 2015: 57). Sokaklar bu yol akslarına bağlanmıştır. Sokak boyutları 1.90-2,50 m arasında değişmekle beraber 3.00-4.00 m genişliklere kadar da görülebilmektedir. Evler, avlu duvarı ile sokaktan ayrılmaktadır. Evlerin daha yüksek yapılması kadı iznine bağlı olup, yasal güvence altına alınmıştır.

² http://www.yapi.com.tr/haberler/toki-diyarbakir-tarihini-koruyacak_73434.html

Resim 1. Diyarbakır Sur İçi Planı (Gabriel 1940)

Resim 2. Sur İçi 1940 yılı (DBB Arşivi)

Resim 3. Diyarbakır Sur İçi Sokak Dokusu Örnekleri

İklim verileri; Diyarbakır havzasının, etrafı dağlarla çevrili, ortasının çukur olması, kentin iklimini önemli derecede değiştirmektedir (Beysanoğlu, 1963: 03). Sur İçi konut mimarisi, yaz ve kış aylarında güneşten yararlanma veya uzaklaşma faktörlerine bağlı olarak tasarlanmıştır. Bölgenin sıcak-kuru iklim özeliğine sahip olması, yapıların formunun bir avlu etrafında şekillenerek oluşumunu ve gelişimini sağlamıştır (Ergin, 2017: 385).

Diyarbakır'ın yazın sıcak ve kurak, kışın soğuk olan iklimi geleneksel evlerde içe doğru yönelmeyi etkileyen etmenlerdendir (Dizdar, 2009: 70). Bu durum aynı zamanda evlerde yazlık-kışlık mekânlar oluşmasına neden olmuştur. Evin yazlık ve kışlık bölümleri uygun güneş yönünde konumlandırılır ve genel olarak odalar avlu içine baktırılır (Resim 4). Evin yazlık bölümü güneyde yer alır ancak açıklıkları güneşin az, rüzgârın ise fazla aldığı kuzey yönüne açılır. Evlerin eyvanı genellikle bu bölüme bakar. Kışlık bölümdeki mekânlar kuzeyde yer alır ve güneşi alması açısından güneye bakar. Evlerin odaları yüksek tavanlıdır. Pencere sedir yüksekliğinden sonra açılır. Bu pencere dizisinin üstünde tepe pencereleri denen üst pencereler yer alır. Üst kattaki odalar cumba denilen çıkıntılar yapar. Çatılar düz toprak damdır. Toprak dam sıcak yaz günlerinde yatma amaçlı da kullanılmaktadır (Resim 3).

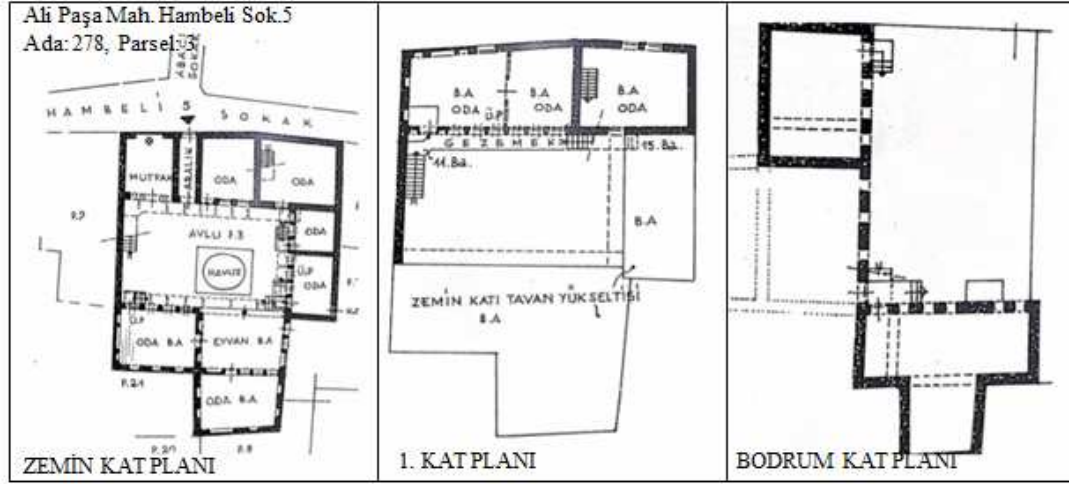
Resim 4. İklimsel verilere göre konumlanan mekanlardan örnekler

Diyarbakır'ın yazın sıcak ve kurak, kışın soğuk olan iklimi geleneksel evlerde içe doğru yönelmeyi etkileyen etmenlerdendir (Dizdar, 2009: 70). Bu durum aynı zamanda evlerde yazlık-kışlık mekânlar oluşmasına neden olmuştur. Evin yazlık ve kışlık bölümleri uygun güneş yönünde konumlandırılır ve genel olarak odalar avlu içine baktırılır (Resim 4). Evin yazlık bölümü güneyde yer alır ancak açıklıkları güneşin az, rüzgârın ise fazla aldığı kuzey yönüne açılır. Evlerin eyvanı genellikle bu bölüme bakar. Kışlık bölümdeki mekânlar kuzeyde yer alır ve güneşi alması açısından güneye bakar. Evlerin odaları yüksek tavanlıdır. Pencere sedir yüksekliğinden sonra açılır. Bu pencere dizisinin üstünde tepe pencereleri denen üst pencereler yer alır. Üst kattaki odalar cumba denilen çıkıntılar yapar. Çatılar düz toprak damdır. Toprak dam sıcak yaz günlerinde yatma amaçlı da kullanılmaktadır (Resim 3).

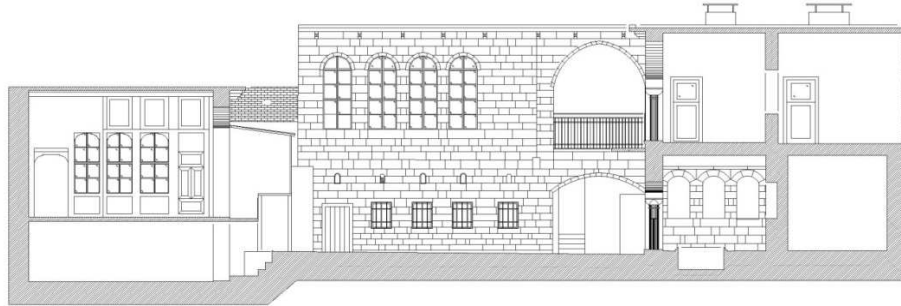
Kültürel Veriler; Diyarbakır evlerinde mahremiyet duygusu, bölgedeki yapıların sokak cephelerinin yüksek duvarlı, gizli girişli, sokağa yansıyan sayıca az ve küçük pencerelerin oluşmasına sebep olmuştur. Geleneksel evlerin sokak kapısı uzun dar bir girişle avluya açılmaktadır. Böylece avludaki yaşamın dışarıdan görülmesi engellenmektedir. Bölge de feodal yapıdan kaynaklı farklılıklar kendini mimaride de göstermiş farklı plan tipleri ortaya çıkmıştır. Ailelerin maddi durumlarına, statülerine (şehirli, paşa, ağa vb. sosyal konumlar gibi) göre ev boyutları büyümüş, kat sayıları artmıştır.

Mimari Veriler; Geleneksel Diyarbakır evleri, avlu, eyvan ve odaların oluşturduğu yaşam alanı ile mutfak, kiler, hela ve banyonun oluşturduğu servis mekânlarından meydana gelmektedir. Plan tipini avlu çevresindeki kapalı alanların şekilleri belirler. Mekânlar parselin büyüklüğü ve iklimsel verilerin etkisi ile avlu merkezli olarak düzenlenmiştir. Planlamayı etkileyen temel unsurlar iklim, fiziksel çevre ve sosyo-ekonomik durumlardır.

Şekil 1. Geleneksel Diyarbakır Evi Plan Örneği (Tuncer, 1999)

Avlu, sıcak iklim bölgesinde inşa edilen üstü açık ve tüm mekânların bulunduğu ortak alanıdır. Avlunun büyüklüğü mülk sahibinin zenginliği ile orantılıdır. Mahremiyet amacıyla yüksek tutulan avlu duvarının bir özelliği de koruma sağlamasıdır. Avlu eyvanın devamı şeklindedir ve tamamlayıcı unsurdur. Mutfak, tuvalet, banyo avluya açılan ıslak hacimlerdir. Merdiven, gezemek gibi sirkülasyon elemanları da avluyla bağlantılı tasarlanmaktadır (Şekil 1,2).

Şekil 2. Geleneksel Diyarbakır Evi Cephe Örneği (Yıldırım vd. 2005)

Resim 5. Diyarbakır evlerini oluşturan avlu, eyvan ve odalardan örnekler

Geleneksel ev planlarının asıl belirleyicisi ögesi ve şekillendiricisi olan avlu ve yapı kanadı çeşitli şekillerde tasarlanmıştır. Konu ile ilgili pek çok araştırmacı tarafından ortak olarak tespit edilen plan

tipolojisi avlunun ve çevresindeki yapı kanatlarına göre U, I, L, İç avlulu plan tipi şeklindedir (Sis, 1993: 46, Direk, 2006: 109)

- U Tipi Plan: Avlunun üç çevresi mekânlarla çevrili olan plan tipidir. Avlunun bir duvarı ise sokağa bakmaktadır.
- I Tipi Plan: Avlunun bir kenarına mekânlar dizilidir. Açıkta kalan diğer kenarlarda, giriş kapısı yer almaktadır.
- L Tipi Plan: Avlunun komşu iki kenarı mekânlarla çevrilidir. Açıkta kalan duvarların önü bahçe olarak düzenlenmiştir.
- İç Avlulu Plan Tipi: Avlunun dört kenarı, mekânlarla çevrilidir. Bütün mevsimler için bölümler, bu tip planlarda mevcuttur Diğer bir iç avlu tipinde ise odalar karşılıklı olarak avlunun iki tarafına yerleştirilir. Bu tip planlar karniyarik olarak da adlandırılır.

Eyvan, üç tarafı kapalı, zemin kat veya birinci katta, bir veya daha fazla kemer ile avluya açılan mekandır. Eyvanın açık alan avlu ile oda, mutfak vs. kapalı alanlar arasında yarı açık bir geçiş elemanıdır (Erginbaş, 1954: 17-18). Odalar avlunun çevresinde, avluya veya eyvana açılan mekânlardır (Resim 5). Kışlık ve yazlık odalar birbirinden ayrılmıştır. Mutfak avluya eyvan gibi bir kemerle açılır. Mutfaklar genelde evin kuzeyinde yer alır ve kışın güneşinden faydalanılır. Mutfak arkasında kiler, duvarda kapaksız nişler yer alır. Helalar doğrudan avluyla bağlantılı ve girişin yanında bulunur. Odalarda gusülhane bulunmaz yıkanma işlemi genel hamamlarda gerçekleştirilir (Yıldırım, 2002: 36-37). Evlerde avluyla bağlantılı hamam mekânları az sayıda da olsa yayılmıştır.

Resim 6. Diyarbakir evlerini oluşturan avlu, eyvan ve odalardan örnekler

Cephelerde yöresel yapı malzemesi olan taş, ahşap ve demir doğrama kullanılmıştır. Evlerin sokak cephesi dışı kapalı bazalt taşın etkisi ile sınır ve kale duvarı şeklindedir. Sokak cephesindeki mimari elemanlar giriş kapısı, saçağı, küçük tepe pencereleri ve cumbadan oluşmaktadır (Resim 6). Sokak cephe mimarisinin sadeliğine karşın, avlu cephelerinde beyaz derzler, süslemeler, kapılar, değişik formlardaki pencereler, parmaklıklar, yüksek kemerli eyvan ve farklı kemer türleri ile zenginleştirilmiştir (Şekil 2).

Avluya açılan eyvan kemerleri, sivri, yarım daire, basık kemerler şeklindedir. Üst kattaki odalarda yer alan cumbalar, taş bingilerin üzerine oturan çıkmalardır. Mahremiyet sebebiyle pencereler genellikle kısa kenarında bulunur. Cumbayı taşıyan taş bingiler iki veya üç sıradır. Ancak bazı evlerde, sokak cephesini hareketlendirmek için taş bingilerin sayısı daha fazla olabilir.

Avlu kapısı genellikle tek kanatlı, üstünde, taş bingilere oturan bir saçak bulunur. Oda kapıları tek veya iki kanatlı ve kemerlidir. Pencere açıklıkları düz lento, basık kemer, yarım daire kemer, sivri kemer, üç dilimli ve beş dilimli kemerlerle geçilmiştir. Pencerelerde bulunan işlemeli parmaklıklar, güvenliğin sağlanması ve avlu cephelerini hareketlendirmek amacıyla zengin motiflerle bezenmiştir. Tavanların yüksek olması ve doğal aydınlatmanın yeterince sağlanamaması durumunda tepe pencereleri kullanılır. Bu pencereler sıcaklığı ayarlamakta odanın havalandırmasına yardımcı olmaktadır.

Yapım Tekniği ve Malzeme verileri; Diyarbakir evleri bazalt taş duvarların taşıdığı ahşap kirişler ile geçilen yığma yapı tekniğinde yapılmıştır. Bodrum+Zemin+1.Kattan oluşan evlerde ana taşıyıcı duvarlar bodrumdan üst katlara doğru 40-110 cm aralıklarda kalınlığı giderek inceler. Taşıyıcı olmayan duvarlar taş, tuğla ve ahşap karkas sistem ile 12-20 cm arasında değişkenlik gösterir. Evlerde Dış yüzeyler düzgün aralar moloz taştan yapılmıştır. Yapılarda bazalt taşın yanı sıra kalker taşı da kullanılmıştır. Evlerde avlu cephesinde kalker taş ve cas malzeme ile süsleme ve bezemeler yapılmıştır. Ahşap malzeme kapı, pencere, cumba, ve üst örtü elemanı olan kirişlerde kullanılmıştır. Pencere parmaklıkları, merdiven ve gezemek korkulukları geçmeli veya yörede yaygın olan S motifli ferforjeler demir malzemedir yapılmıştır.

2.2. DİYARBAKIR SUR İÇİ KORUMA AMAÇLI İMAR PLANI

Diyarbakır'da ilk imar planı 1916 Vali İzzet Paşa döneminde yapılmıştır. Bu plan ile Saraykapı'yı Dağkapı ile bağlayan cadde açılmasıdır (Harita 1). 1950'li yıllarda 5805 sayılı "Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun" ile Diyarbakır'da anıtsal yapılar tescil edilmeye başlanmıştır (Harita 2). 1959 yılında 1/5000 ölçekli ilk nazım imar planı yapılmıştır. Bu planla Sur İçi'ndeki ana yollar genişletilip sur dışındaki yollarla bağlanmıştır. 1965-1967 yıllarında 1/1000 ölçekli ilk sur içi ve sur dışı planları hazırlanmıştır (Kejanlı, 2009).

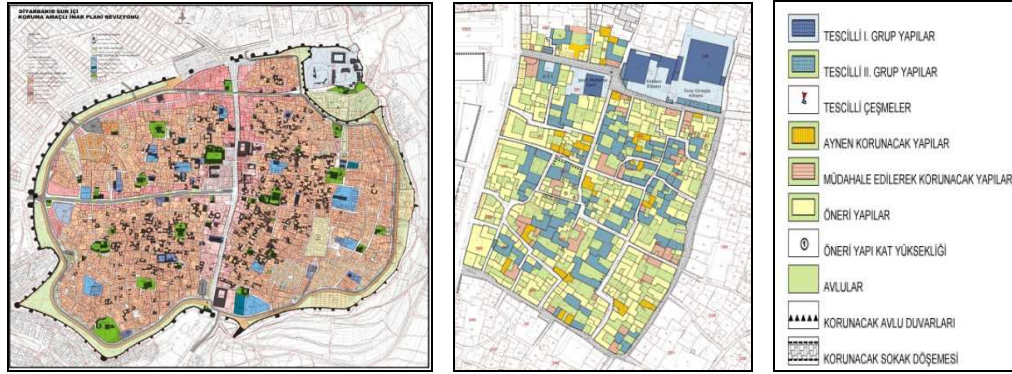

Harita 1. Suriçi 1939 yılı Hava fotoğrafı

Harita 2. Suriçi 1952 yılı Hava fotoğrafı

1980 yılında Diyarbakır Sur İçi kentsel sit alanı olarak ilan edilmiş, 1990 yılında Koruma Amaçlı İmar Planı yapılmıştır. 1916-1990 yılına kadar yapılan tüm planlarda yeni yolların açılması, mevcut yolların genişletilmesi, ana arterlerde özgün yapıların yıkılarak yüksek katlı yapıların yapılması şeklinde plan kararları ile tarihi dokuya zarar verilmiştir. 2012 yılında yapılan Koruma Amaçlı İmar Planı (KAİP) ise Diyarbakır Sur İçi için, kentin bilinen ilk imar çalışmaları, hava fotoğrafları ve yazılı görsel bilgilerin bir araya getirilerek oluşturulan bir plandır (Şekil 3). Plan aynı zamanda 1990 yılında yapılan koruma planının yıkılmaları için karar getirmediği çok katlı yapılardan Suriçi'ni temizlemeyi hatta daha da ileriye giderek 1930'ları yansıtan Gabriel haritasının belgede olduğu morfolojiye döndürmeyi hedeflemiştir (Dinçer, 2016: 11).

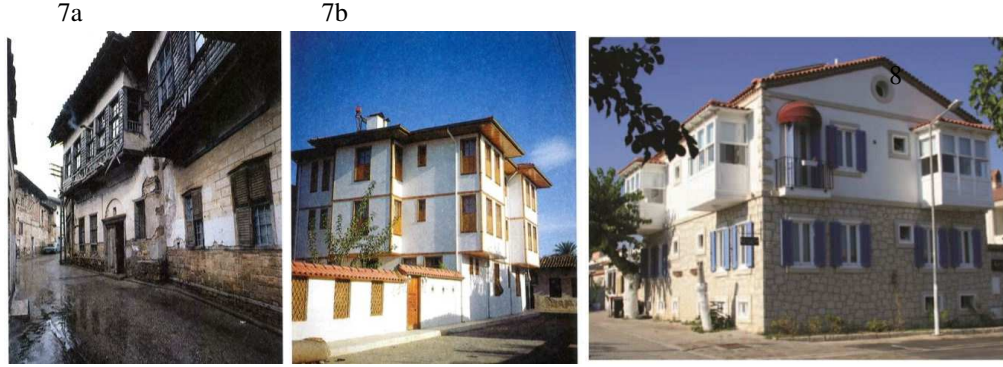
Şekil 3. 2012 yılı 1/1000 Koruma Amaçlı İmar Planı ve detay uygulama planı

2012 KAİP kriterleri tarihi kent alanında sokak silüetinin, parsel boyutlarının ve avlunun korunması şeklinde özetlenen geleneksel bir yaklaşım ile avlu içinde belirlenen yapı kütlelerinin ve yapı yüksekliğinin korunması koşulu ile farklı malzeme ve tasarımlarla modern yaklaşıma sahiptir.

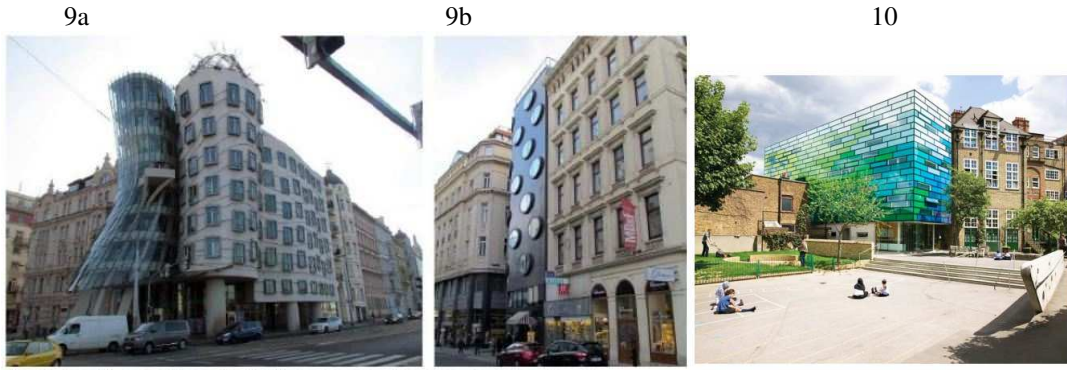
2.3. TARİHİ ÇEVREDE YENİ YAPILAŞMA YAKLAŞIMLARI

Tarihi alanlarda eski verilerin dikkate alınması ile şekillenen yeni tasarım, tasarımcı için özgürlüğün sınırlanması şeklinde düşünülebilir. Çok boyutlu düşünülmesi gereken tasarım problemi, tarihi doku sözü konusu olduğunda daha da boyutlanmaktadır (Ahunbay, 1996, Köşklük Kaya, N. ve Alpaslan, H. İ., 2010: 17, Madran, E. ve Özgönül, N., 2005, Altınöz, 2010: 18-26). Tarihi alanlarda yeni yapılaşma tasarımlarında birincil amaç kültürel mirasın korunması kaygısı ile oluşturulmalıdır. Kuban'ında belirttiği gibi "Korumada eski ve yeninin yan yana bir bütün içinde varlığını sürdürdüğü bir anlayışı benimsemek esas olmalıdır. Eski ve yeniyi birbirinden izole ederek eskiyi korumak zordur. Çünkü bu tutum, tarihi yapıyı bugünün bağlamından soyutlayarak bir kent mobilyası haline getirmektedir" (Kuban, 2000). Sürdürülebilir mimarlık geleneğinde tarihi alanlarda yeni yapılaşmada geleneksel mimari öğelerin hangilerinin devam ettirileceği,

geleneksel yapının aynısını veya tamamen bağımsız bir tasarım yapmak düşünceleri tasarımcı için kaygı oluşturur. Araştırmacılar genel olarak geleneksel dokularda yeni yapı tasarımında mevcut dokuyu taklit etmek/kopyalamak, zıtlık/kontrastlık oluşturmak veya yorumlamak şeklinde yaklaşımlar ortaya koymaktadır (Resim 7,8,9,10),(Karatosun, 2010: 32, Can, 2011: 7, Korumaz 2011: 124, Midilli Sarı, 2005; Kanat Duralı, 2007; Öç ve ark. 2010). Ökeşli bu yaklaşımları “dokusal bütünlük, dokusal zıtlık ve dokusal süreklilik” olarak üç ana başlıkta toparlar (Saban, 2004).

Resim 7a.7b. Antalya Kaleiçi Tarihi Doku İçerisinde Yeni Konut Tasarımı Örneği (Madran, 2001), Resim 8. Tarihi Çevrede Yeni Yapılaşma Örneği Alaçatı (Karatosun, 2010)

Resim 9a.9b. Tarihi Çevre Dokusuna Zıtlık Oluşturan Yeni Yapılaşma Örneği solda Prag-sağda Viyana (Erkartal 2015) , Resim 10. Tarihi Çevrede Yeni Yapılaşma Örneği (Akbiyık, 2016)

Son yıllarda yapılan çalışmalarda kentlerin kimliklerini ve kültürünü yitirdiği, giderek birbirine benzer dokuların ortaya çıktığı tartışılmaktadır. Modern çağın getirdiği farklılaşma ile eskinin ya da doğanın yok olması sonucu, kimlik olgusu oluşmamakta veya kaybolmaktadır. Aynı zamanda rantta dayalı ekonomik politikalar sonucu oluşturulan yeni tasarımlar birbirini taklit etmektedir. Bunun sonucu olarak da birbirine benzeyen yapılaşmalar oluşmaktadır (Kodal vd, 2014: 19). Yasalar çerçevesinde tarihi çevreler ve yapılarda yeni yapı tasarım kriterleri, koruma amaçlı imar planları veya mevcut planların yapılaşma yaklaşımları içinde verilmektedir. Ancak tasarım süreci yasal düzenlemeyle belirlenebilecek bir eylem değildir. Bu durum mimarın yaratıcılığına müdahale anlamı taşımakla birlikte aksi durum ise gelişigüzel yapılaşmaya ve tarihi çevrelerin yok olmasına neden olmaktadır.

Tarihi çevrede yer alan kültürel mirasın korunması imar planları çerçevesinde düzenlenmesi, KAİP planlarında yaklaşımların niteliği mimari tasarım sürecinde tek tipi önleyecek ancak geleneksel yapılaşmaya uyumlu kriterler ile sağlanabilir. KAİP planları çoğu zaman nitelikli bir araştırma sürecinde oluşsa da uygulamaların iyi yönetilmemesi, yeni yapı tasarımlarının kötü sonuçlanmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda plan yapıcılarının uygulama sürecine dahil edilmelidir.

3. DİYARBAKIR SUR İÇİNDE YENİ KONUT TASARIMI YAKLAŞIMLARI

Diyarbakır Suriçi bölgesinde, mevcut bozulmanın önlenmesi, geleneksel dokunun korunması için yeni tasarımlarda geleneksel dokuda tahribatın minimal olması ve kullanıcı ihtiyaçlarına cevap verilmesi hedeflenmelidir. Diyarbakır Suriçi bölgesinde, yeni konut tasarımları için boş yani herhangi bir yapının olmadığı veya niteliksiz üç kat ve üzeri yapıların yer aldığı parsellerle uygulamalar başlanmalıdır.

Tasarımların yasal bağlayıcı olan 2012 yılı KAİP sınırlılıkları içinde geleneksel evlerin planlama verilerinden olan avlu, eyvan, cumba, teras çatı gibi mimari elemanların, tarihi dokuda süreklilik ve uyum ilkesi çerçevesinde ele alınması önerilmektedir. Evlerin karakteristik özelliği olan avlu korunarak, eyvan geçiş mekanı olarak yapılabilir. Üst katlarda mekânı büyütmek ve cephede hareketlilik sağlamak amacıyla yapılacak cumba geleneksel kullanım boyut ve malzemesine uygun olarak tasarlanmalıdır.

Diyarbakır evlerinin özgün kriterlerinden olan mahremiyet olgusuna sadık kalınarak, sokaktan avlunun izlenmesini engellenmelidir. Sokak cephesine bakan ıslak hacimler için özgün biçimde yapıldığı gibi tepe pencereleri yapılmalıdır. Yapı yükseklikleri özgün ev yüksekliğini geçmeyecek, sokak silueti ile uyumlu olmalıdır. Ailelerin veya bireyin sosyo-kültürel yapısını da belirleyen yaşam biçimi, mekânsal yapının organizasyonunda, dolayısıyla konut kullanımında etkindir. Bu nedenle, kullanılabilirliği belirlemede kullanıcının sosyo-kültürel yapısı önemlidir (Gültekin, 2007: 269). Diyarbakır'da geleneksel aile yapısı içinde evlenen çocuklar aileleri ile birlikte yaşamaktadır. Sosyo-ekonomik yapının değişmesi ile bu durumun giderek azaldığı görülmekle beraber, Sur İçi'nde aynı avluda yaşam alanı oluşturma isteği devam etmektedir. Yeni tasarımlarda bu durum önemsenmeli, avlu içinde aynı aile üyelerine bağımsız yaşam alanları oluşturacak şekilde tasarımlar yapılmalıdır.

Yeni tasarlanacak konutlarda taş, ahşap, betonarme, çelik, cam gibi malzemeler kullanılabilir. Sokak düzeninin bozulmaması için sokak duvarları, moloz veya düzgün sıralı taş, iç mekânda ise serbest malzemeler, kapı ve pencereler de ise, malzeme ve boyutları KAİP kriterlerine göre, modern veya geleneksel biçimlerde ahşap malzeme ile yapımı önerilmektedir. Tablo 1. de yapılacak çalışmalarda yöresel veriler, KAİP kriterleri ve tarihi dokuda yeni yapılaşma bağlamında önerilen yaklaşımlar genel olarak ifade edilmiştir. Yapılacak uygulamalarda genel ifadeler özelleştirilerek her yapı için ayrı ayrı irdelenerek DKVTVKKB, KUDEP ve Diyarbakır Mimarlar Odası onayına sunulacak uygulamadır (Tablo1.).

Tablo 1. Diyarbakır Tarihi Yerleşim Alanında Yeni Konut Örneği Yaklaşım Kriterleri

<i>Yöresel Veriler</i>	<i>Koruma Amaçlı İmar Planı Kriterleri</i>	<i>Yeni Tasarım Yaklaşımları</i>
Suriçi geleneksel konut dokusu avlulu düzende oluşmuştur.	Mevcut avluların korunması esastır.	Avluyu ortadan kaldıracak yapılaşmaya gidilemez.
Geleneksel sokak dokusunu, evlerin sokak duvarı, giriş kapısı, cumba ve tuvalet/banyo pencereleri oluşturmaktadır.	Yeni yapıların sokak cephelerinde geleneksel sisteme uygun kapı, cumba ve pencereler yapılacaktır.	Geleneksel sokak dokusu ve elemanları yeni tasarımlarda özgün form ve malzeme ile yapılmalıdır.
Eyvan kemerli bir geçiş ile yapılan üç tarafı kapalı avluya açılan mekandır. Eyvanlar zemin ve üst katta 1,2 ve 3 açıklıklı olabilir.	Yapılar planda belirlenen konum sınırları içinde, eyvanlı (1,2,3 eyvanlı) ya da eyvansız olarak yapılabilir.	Avlu gibi karakteristik değere sahip olan eyvan yaz mevsiminde güneşten korunmak ve mekânlara geçiş alanı olarak tasarlanabilir.
Merdiven, gezemek, havuz, kuyu ve bahçe avlunun bir parçasıdır.	Avlularda var olan merdiven, gezemek, havuz, kuyu ve ağaçlar korunmalıdır.	Merdiven ve gezemek dışında avluda herhangi bir ekleme yapılmamalı, kuyu ve havuz yeri biliniyorsa korunmalıdır.
Geleneksel evlerde sokağa bakan üst kat odalarda mekânı büyütmek amacı ile cumba ve çıkmalar yapılmıştır.	Yalnızca iki katlı yapıların sokak cephesinde kapalı çıkma ya da cumba yapılabilir. Sokak cephesinde açık çıkma yapılamaz.	Cumba, bulunduğu mekânın sokak cephesi boyunca, sokağa en fazla 60 cm, taş ve ahşap konsol ile taşınarak, ahşap karkas, çelik vb. malzeme ile üzeri sıvalı tasarlanabilir.
Geleneksel konutlardaki pencere boyutları mekân içinde en-boy oranları 1/1.5 ile 1/1.8 arasındadır.	Avluya cephelerinde pencere eni maksimum 1.00 m ve cephe uzunluğunun %50'sini, sokak cephesinde maksimum 0.70 m ve %35'ini, geçmeyecek şekilde olmalıdır.	Avluya bakan pencereler kemerli, düz lentolu, kayıtsız yek pare tasarlanabilir. Sokak cephesinde ve bodrumlarda tepe pencereleri dışında pencere açılmayacaktır.
Parsel Kullanımı: Evler 100-200 m2 arası değişen parseller üzerinde konumlanmıştır.	Parsel bölünmesini ve birleştirmesi yapılmayacak.	Parsel bölünmesi/ birleştirmesi yapılamaz. Bitişik parsellerin birlikte kullanımı durumunda geçişler avludan sağlanabilir.
Evlerde birkaç aile yaşamasına rağmen, tüm ev halkı tek mutfak, banyo ve tuvaletten yararlanmaktadır.	Avluyu çevreleyen kütlelerin en boy ölçüleri değiştirilemez. Yükseklikler koruma plan verileri dışına taşamaz.	Sokaktan tek girişle ortak alan olan avluya ulaşıldıktan sonra, yapı kanatlarında yapılan özelleşme ile bağımsız yaşam alanları ve ıslak hacimler yapılabilir.
Geleneksel evlerde yapı bodrum, zemin ve birinci kat şeklinde düzenlenmiş, yapı yüksekliği komşu yapıyı rahatsız etmeyecek şekilde yakın ölçülerde yapılmıştır.	Yapı yükseklikleri; Tek katlı yapılarda en fazla 4.50 metre, iki katlı yapılarda en fazla 8.00 metre olarak belirlenmiştir. Yapılar en fazla iki kat olarak uygulanır.	Sokak siluetini korunması için, yapı yüksekliği komşu yapı yüksekliğine göre değerlendirilerek 8.00 m ve altında tutulmalı. Bodrum isteğe göre yapılabilir.

Evler taş duvar ve ahşap kirişleme örtü sistemi yığma yapım tekniği ile yapılmıştır.	Yeni yapılar yığma, betonarme, çelik ve ahşap karkaslı olarak yapılabilir.	Yeni konutlar, yığma, betonarme, çelik, ahşap karkas sistem ile tasarlanabilir.
Geleneksel konutlarda ana malzeme bazalt taşıdır. Sokak duvarı taş veya taş ve sıva birlikte yapılmıştır.	Sokak dokusu malzeme ve biçim olarak korunmak zorundadır. İç mekanda farklı malzemeler kullanılabilir.	Yeni tasarımlarda sokak cephesi taş malzemedен, iç mekan ise taş, ahşap, tuğla, beton, çelik ve cam malzeme ile yapılabilir.

4. SONUÇ

Diyarbakır Sur İçi bölgesinde yaşanan sosyal ve siyasi olaylar, göç, bölgede hızla değişen şehirleşme hareketleri ve plan revizyonlarından dolayı geleneksel evlerde büyük tahribatlar görülmektedir. Bu durum sokak dokularının yok olmasına, değişimine, tanımsız kent alanlarına ve niteliksiz yapıların oluşumuna neden olmaktadır.

Diyarbakır Sur İçi'nde geleneksel evleri, birbirine bitişik, dışa kapalı, iç mekânda ise hayat olarak adlandırılan avlu ve eyvan ile karakteristik özellikler taşır. Sur İçi'nde önerilen yeni konut tasarımları için topoğrafik, kültürel, iklimsel veriler, koruma amaçlı imar planı, günümüz kullanıcı talepleri ve tarihi dokuda sürekliliğe katkı sağlayan yaklaşımlar şekillendirmelidir.

Sur İçi'nde yeni yapılaşmalarda "dokusal süreklilik- uyumlu yapma" ilkesi ile sokak ve parsel sınırları korunmuştur. Koruma amaçlı imar planında tüm parsellerde yapılacak avlu boşluğu ve kanatlarını oluşturan dolu kütleler belirtilmiştir. Yeni konut tasarımlarında yasal yapılaşma sınırlığı ve özgün dokuya uygun olarak avlu odaklı tasarımlar önerilmektedir. Parsel birleşim veya bölünmesi yapılmadan, avlulardan geçiş sağlanmak suretiyle konutlar için ortak işlev ve yapılaşmaya gidilebilir. Sokak boyutlarına müdahale etmeden, geleneksel evlerin sokak düzenlemelerine katkı sağlayan cumba, sokak kapısı ve saçığı, taş duvar gibi öğelerden yararlanılabilir. Sokak cephesinde geleneksel konutlarda kemerli olan cumba pencereleri yeni tasarımlarda dikdörtgen düz lentolu sokak kapısı ve cumba pencereleri ile özgün/ yeni farklılığı oluşturulmalıdır. Yapı yüksekliği, geleneksel konut dokusunu geçmeyecek şekilde yapılmalıdır.

Tarihi çevrede yeni yapılaşma tasarım yaklaşımı olan zıtlık/kontrast yaklaşımı ise iç mekanda malzeme ve yapım tekniğine yansıtılabilir. Eyvan KAİP'da zorunlu mekân olmamasına rağmen yeni konut tasarımlarında kemerli veya düz lento ile geçilen, geniş cam yüzeyler ile kapatılıp açılabilen bir alan şeklinde, modern tasarımda geleneksel bir öğe olarak kullanımı önerilmiştir. Çok nüfuslu aile yapısı evlerin boyutlarına yansımış, birkaç ailenin birlikte yaşadığı evler de eyvan ve avlu ortak kullanım alanı olarak yapı kanatları ise özelleşerek çekirdek aile ihtiyacına uygun tasarlanabilir.

Aydınlatma öğesi olan pencereler geleneksel sistemde olduğu gibi avluya açılmalı, sokakta banyo ve tuvaletler için yapılan tepe pencereleri ile cumba pencereleri dışında herhangi bir pencere açılmamalıdır. Avluda kapalı mekân ve elemanlarda serbest bırakılan tasarım yaklaşımı, sokak dokusunda moloz taş duvarlar ile uyumlu yapılmalıdır. İç mekan ise taş, ahşap, tuğla, beton, çelik ve cam gibi modern malzeme ile yapılabilir.

Ulusların kültürlerini koruma ve sonraki nesillere aktarma düşüncesi giderek önem kazanmaktadır. 1994 Nara Bildirgesi korumanın özgün karakterine değinerek tarihi yapıların kent ölçeğinde değerlendirilmesini, 2005 Viyana bildirgesi, buna ek olarak, tarihi kent alanlarında çağdaş tasarımların tarihi bölümlerin değerini artırmak için yapılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu çalışma kapsamında Diyarbakır Sur İçi bölgesi için yapılan yeni konut tasarım önerileri ile mimarlar, mimar adayları, ilgili kişi ve kurumların dikkatleri çekilerek, bu tür çalışmaların geliştirilmesi ve kültürel zenginliğin geleceğe aktarımına katkı sunması ümit edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahunbay, Z (1996). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*. İstanbul: YEM Yayınları
- Akbıyık, N (2016). *Tarihi Çevrede Yeni Yapı*. <https://peyzax.com/tarihi-cevrede-yeni-yapi-nimet-akbiyik>
- Altınöz, A.G.B (2010). Tarihi Dokuda "Yeni"nin İnşası. *Ege Mimarlık*, Sayı 75, ss.18-26
- Baytın, Ç (1994). *Tarihi Çevrede Yeni Yapı Olgusuna Bir Yaklaşım İstanbul Örneğinde Bir Uygulama Modeli*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Beysanoğlu, Ş (1963). *Bütün Cepheleriyle Diyarbakır*. İstanbul: Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası Yayını.
- Can, A (2011). *Tarihi Çevrede Yeni Yapılaşma Koşulları Ve Kadıköy -Rasimpaşa Mahallesi Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, ss. 7, İstanbul.
- Cengiz,T (1993). *Diyarbakır Eski Suriçi ve Surduşu Evlerinde Etmeler-Kullanıcı Gereksinimi Tasarım İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, D.Ü. FBE, Diyarbakır

- Direk, Y.S (2006). Sosyo-Kültürel Yapının Konut Oluşumuna Etkisi: Diyarbakır Örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, ISSN:1304-0278 Bahar-2006 C.5 ss.109
- Diğer, İ (2016). Bir Dünya Mirası Olarak Suriçi'ni Korumada Önkoşul: Tüm Paydaşların Ortaklaşmış Değer Algısı. *Mimarlık Dergisi*, sayı:389, ss.11
- Dizdar, H (2009). *İklimsel Tasarım Parametreleri Açısından Geleneksel ve Yeni Konutların Değerlendirilmesi: Diyarbakır Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ, İstanbul, Türkiye, ss.70
- Erginbaş, D (1954). *Diyarbakır Evleri*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi.
- Ergin, Ş (2017). *Diyarbakır Suriçi Bölgesindeki Geleneksel Konut Mimarisinde İklimsel Faktörlerin Rolü*. Dicle Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Mühendislik Dergisi, cilt:8, Sayı 2, ss.383-394, ISSN: 1309-8640
- Erkartal Öktem, P (2015). Fener Balat Workshop. *Tarihi Dokuyu Taklit Etme-Yok Sayma*, 2015, İstanbul
- Gabriel, A (1993 [1940]). *Diyarbakır Surları*. (Voyages archeologique dans la Turquie Oriental'dan), Çeviri: Kaya Özsezgin, Diyarbakır: Tanıtma, Kültür ve Yardımlaşma Vakfı.
- Gültekin, N (2007). Geleneksel Konut Dokusunda Kullanım Sürecinin Değerlendirilmesi-Beypazarı Örneği. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt 22, No 3, ss.261, 262, 269
- Gürsel, D (2015). *Tarihin Arasından Sıyrılan Bir Yapı*. <http://www.arkitera.com/haber/24603/aradan-siyirilan-bir-yapi>, Ziyaret Tarihi: 06.12.2017.
- Kanat, D (2007). *Tarihi Çevrede Yeni Yapılaşma Uygulamalarının İrdelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Karagülle, C (2010). Yerel verilerin konut tasarım sürecinde değerlendirilmesi: Mardin örneği. *İstanbul Teknik Üniversitesi Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 2, ss.83-94, İstanbul.
- Karatosun, B.M (2010). Geleneksel Dokularda Yeni Yapı Tasarımı: Alaçatı Örneğinin İncelenmesi, *Ege Mimarlık Dergisi*, Cilt:4 Sayı:75, ss.32
- Kejanlı, T (2009). Diyarbakır Sur İçi Dokusunun Planlama Süreci ve Koru(nama) Sorunları. *TMMOB Diyarbakır Kent Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Diyarbakır.
- Kodal, G., Demirel Ö (2014). Trabzon Kenti Ortahisar Bölgesi Tarihi Aksının Kent Kimlik Bileşenleri Açısından Değerlendirilmesi. *Uluslararası Hakemli Tasarım ve Mimarlık Dergisi*, Sayı: 01 Cilt: 01, ss.19 Doi: 10.17365/TMD.2014019178
- Korumaz, M (2011). *Türkiye'de Tarihi Yapılarda Façadizm (Cephecilik) Uygulamalarının Koruma Kapsamında Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi Selçuk Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, s.124, Konya.
- Köşklük Kaya, N. ve Alpaslan, H. İ (2010). Tarihi Dokuda Yeni Yapı. (Dosyası editörleri yazısı), *Ege Mimarlık*, Sayı 75, s. 17
- Köşklük Kaya, N (2012). İtalya'da Tarihi Yapılarda Yeni Ek Uygulamalarında Çağdaş Çatı ve Cephe Sistemleri ile Tasarım İlkeleri. sayfa 1, 6. *Ulusal Çatı & Cephe Sempozyumu*, 12 -13 Nisan 2012 Bursa
- Kuban, D (2000). Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu Kuram ve Uygulama, İstanbul: YEM Yayınları
- Madran, E (2001). Tarihi Dokuda Yapılaşma, Koruma İmar Planları ve Antalya Kaleiçi Örneği. *Mimarlık Dergi*, Sayı: 297
- Midilli Sarı, R (2005). *Tarihi Çevre İçerisindeki Tasarımlarda -izimler, Modernizm, Postmodernizm, Dekonstrüktivizm*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, KTÜ FBE, Trabzon.
- Öç T., Heath T., Tiesdell S (2010). *Design in Historic Urban Quarters*, *Led Online Electronic Archive of Academic and Literary Texts*. 52,53,54,71 <http://www.ledonline.it/rivista-scienze-turismo/Allegati/RST-I-2-04-Oc-HeathTiesdell.pdf> [Ziyaret Tarihi: 20.10.2017]
- Ökeşli Saban, D (2004). *The Effective Management of the Historic Urban Context: An Assessment of Local Conservation Practice*. Yayınlanmamış doktora tezi, Bartlett School of Planning, University College London.
- Özyılmaz, H (2017). Geleneksel Diyarbakır evlerinde toplumsal yapıya bağlı gelişen fiziksel değişimler. *D.Ü. Mühendislik Fakültesi Mühendislik Dergisi*, cilt: 8, Sayı 2, ss.371-382, ISSN: 1309-8640
- Parla, C (2015). Diyarbakır Surları ve Kent Tarihi. *ODTÜ MFD*, 2015/1, ss.57
- Sis, M (1993). *Eski Diyarbakır Sur İçi Konutlarında İklimin Tasarıma Etkisi Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır, Türkiye, ss.46, 58-61, 84-85
- Tekin, A (1997). Anadolu'nun Taşlara Yazıldığı Kent, Diyarbakır. *Türkiye*, ss.33
- Tuncer, O.Ç (1999). Diyarbakır Evler. *Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları*, ss.271
- Yıldırım, M (2002). *Diyarbakır Suriçi Geleneksel Diyarbakır Evlerinin Korumasına İlişkin Bir Yöntem Araştırması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, ss.36-37, İstanbul.
- Yıldırım, M vd. (2009). *Dicle Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Rölöve Teknikleri Dersi Öğrenci Çalışmaları*. Diyarbakır Mimarlar Odası Yayınları
- Zeren, M.T (2010). *Tarihi Çevrede Yeni Ek ve Yeni Yapı Olgusu*. İzmir: Yalın Yayıncılık.